

НЕГАТИВНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТОРІЧЧЯ

Стишов О. А.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню різноманітної негативно маркованої лексики в українськомовному публіцистичному стилі першої чверті XXI століття. Актуальність розвідки зумовлено постійним і неухильним чисельним збільшенням названих слів в загальнонародній мові загалом і в публіцистичному функційному різновиді зокрема, а також зростанням інтересу сучасної лінгвістичної науки до цієї проблематики. Матеріалом для цієї статті слугували понад 200 одиниць, одержаних методом суцільної вибірки з названого стилю української мови (газет, журналів, програм і передач радіо й телебачення) за 2000–2025 роки. На першому етапі виявлено й розглянуто головні позамовні та внутрішньомовні чинники, що сприяли виникненню та активному функціонуванню значної кількості негативно маркованих слів у сучасній публіцистиці. Особливу увагу було зосереджено на вивченні генезису студійованих одиниць. В українськомовному публіцистичному стилі першої чверті XXI століття виявлено й ґрунтовно проаналізовано такі основні джерела поповнення негативно маркованих лексем: власне розмовні слова, різноманітні жаргонізми, сленгізми, арготизми, авторські неологізми, запозичення, діалектизми. Серед тематичних груп засвідчено різноманітні назви осіб, зокрема одиниці на позначення зовнішнього вигляду людини, її розумових здібностей, а також збірні іменники, номінації дій і станів, ознак і якостей.

Ключові слова: мова, публіцистичний стиль, чинник, негативно марковані слова, джерела, тематична група, діалектизми.

Styshov O.A. Negatively Marked Vocabulary in Ukrainian-Language Journalism of the First Quarter of the 21st Century. The article is devoted to the study of various negatively marked vocabulary in the Ukrainian-language journalistic style of the first quarter of the 21st century. The relevance of the investigation is due to the constant and steady increase in the number of the named words in the national language in general and in the journalistic functional variety in particular, as well as the growing interest of modern linguistic science in this issue. The material for this article was more than 200 units selected by the method of continuous sampling from the named style of the Ukrainian language (newspapers, magazines, radio and television programs and broadcasts) for 2000-2025. At the first stage, the main extralinguistic and intralinguistic factors that contributed to the emergence and active functioning of a significant number of negatively marked words in the modern journalistic style were identified and considered. Special attention was focused on studying the genesis of the studied units. In the Ukrainian-language journalistic style of the first quarter of the 21st century, the following main sources of replenishment of negatively marked lexemes have been identified and thoroughly analyzed: colloquial words themselves, various jargonisms, slangisms, argotisms, authorial neologisms, borrowings, dialectisms. Among the thematic groups, various names of persons have been attested, in particular units for designating a person's appearance, his or her mental abilities, as well as collective nouns, nominations of actions and states, signs and qualities.

Key words: language, journalistic style, factor, negatively marked words, sources, thematic group, dialectisms.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Перша чверть XXI сторіччя – це інформаційна доба, яка характеризується значними змінами в житті як української, так світової спільноти, що істотно впливає на розвиток української мови. Як і в попередні періоди, найбільш інтенсивною динамікою відзначається лексико-семантичний рівень. Виникають нові слова, відроджуються незаконно вилучені питомі одиниці, периферійні пласти лексики різні за структурою, семантикою, стилістичними особливостями. Характерно, що провідна роль у цих процесах належить уже не художньому стилеві, а публіцистичному, який нині є найдинамічнішим: він доволі широко й швидко віддзеркалює зміни, що відбуваються в суспільстві, тобто соціодинаміку. Аналізований функційний різновид мови виступає особливо дієвим у продукуванні та донесенні до широкої аудиторії читачів, глядачів

та слухачів усе нових і нових слів для номінування інноваційних понять, реалій, осіб, явищ, ознак, дій та процесів, тобто збагаченні лексичного складу сучасної української мови. З-поміж корпусу названих одиниць помітне місце посідають негативно марковані лексичні одиниці, які в першій чверті XXI сторіччя значно активізувалися в публіцистичному функційному різновиді української мови. З урахуванням того, що чисельність таких одиниць постійно зростає й урізноманітнюється, вважаємо, що порушена проблема є важливою, потребує постійного більш виваженого та ґрунтовнішого дослідження. Це й становить **актуальність** нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями негативно марковані лексеми перебувають у полі зору українських лінгвістів і вивчаються в різних ракурсах (С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Струганець, Л. Шевченко,

Т. Космеда, К. Серажим, В. Корольова М. Навальна, Л. Кислюк, Н. Бабич, Т. Вільчинська, В. Христенко, Б. Коваленко, І. Соболева, Ю. Калужинська, Л. Козловська, О. Федоренко та ін.). Однак студійовані слова в названий період виникають і функціонують надзвичайно інтенсивно, а тому потребують комплексних досліджень.

Формулювання мети і завдань статті. *Мета* цієї розвідки – виявити генетичні особливості негативно маркованих слів, розкласифікувати названі одиниці за тематичними групами на матеріалі публіцистичного стилю української мови першої чверті ХХІ століття. *Завдання* статті: 1) з'ясувати основні позамовні та внутрішньомовні фактори, які посприяли виникненню й активному використанню негативно маркованих лексем у названому функційному різновиді мови; 2) виявити джерела поповнення таких одиниць; 3) провести семантичну класифікацію студійованих слів.

Фактичним матеріалом для дослідження слугували негативно марковані слова (понад 200 одиниць), вибрані з публіцистичного стилю української мови (газет, журналів, програм і передач радіо й телебачення) за 2000–2025 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгводинаміці певних пластів лексики, зокрема активізації творення та використання негативно маркованих одиниць у публіцистичному стилі української мови першої чверті ХХІ сторіччя, сприяли як соціальний запит в етноспільноті, так лінгвокреативні інтенції журналістів, політиків і пересічних громадян. Уважаємо, що істотне чисельне зростання досліджуваних слів зумовлене передусім певними екстралінгвальними чинниками, серед яких: а) соціально-політична та соціально-економічна трансформація українського суспільства, розбудова незалежної України, відхід від радянських стереотипів; б) демократизація та лібералізація суспільства, яка характеризується свободою та розкутістю не лише в поведінці громадян України, а й особливостями творення й використання лексичних засобів (аж до вседозволеності); в) активізація творення й функціонування негативно оцінних слів, особливо на позначення ворогів, президента РФ, зрадників, у період російсько-української війни; г) негативні процеси в Українській державі – корупція, здирництво, хабарництво тощо, а також певні побутові негаразди; ґ) зростання чисельності осіб, які почали послуговуватися українською мовою (зокрема з початком війни), що, безперечно, сприяло розширенню її комунікативних функцій, оновленню її лексичного, семантичного й стилістичного ресурсу; д) відсутність потрібних лексичних одиниць та еквівалентів для передавання негативно маркованості в нормативній мові; е) зміна мовних смаків і моди в сучасній українській лінгвospільноті; є) потужний вплив інтернету й телефонії в усіх галузях діяльності людей, який постійно зростає, сприяючи інтенсифікації міжособистісних контактів, обміну інформацією; ж) креативність журналістів, політиків і пересічних українців у процесі творення негативно маркованих слів для вираження неординарності та новизни. Названим процесам сприяли

також інтралінгвальні фактори: а) системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; б) творення, відродження та надання переваги більш експресивним мовним одиницям, зокрема негативно оцінним; в) прагнення до новизни, свіжості, неординарності, цілком притаманні багатьом аналізованим одиницям; г) відродження окремих структурних рис рідної мови; ґ) тенденція до інтеграції елементів мови, що переконливо засвідчена у творенні авторських негативно оцінних лексем на основі словосполучень; д) принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; е) дія аналогічних тенденцій.

Варто наголосити, що предметом нашої уваги були переважно нові, актуалізовані або не зафіксовані найбільшими тлумачними словниками літературної мови негативно марковані одиниці у публіцистичному стилі української мови першої чверті ХХІ сторіччя. В аналізованому функційному різновиді мови вони протистоять окниженню, тобто значному засиллю нейтральної й раціональної (можна сказати «сухої») лексики, яка адресована до розуму сприймачів інформації. Адже розмовна лексика, особливо негативно забарвлена, стилістично маркована, має потужний образний, емоційний і експресивний заряд. Саме такі слова доходять до серця читачів, слухачів і глядачів, впливають на них, переконують у чомусь, розвінчують негативні явища, події та осіб у певному соціумі. Також студійовані слова сприяють пожвавленню викладу, вносять певну емоційність, експресію, образність, влучність характеристики, є більш переконливими й дохідливими для споживачів інформації. За допомогою таких одиниць журналісти, письменники, депутати й інші особи, задіяні в публіцистиці, намагаються бути ближчими до простого народу, говорити його мовою. Названі слова нерідко трапляються в таких жанрах, як: інтерв'ю, бесіди із простими громадянами, виступи, ток-шоу тощо.

Значний корпус зібраного фактичного матеріалу та його аналіз дав змогу виявити джерела поповнення досліджуваних одиниць. Засвідчено, що істотно переважають різноманітні колоквиальні одиниці. Серед них виділяємо *власне розмовні слова*, які виникли саме в розмовно-побутовому стилі, рідше – лексеми авторські, але створені явно під розмовність. Однак останніми десятиліттями спостерігаємо тенденцію інтенсивного проникнення й активного функціонування таких одиниць у публіцистичному стилі сучасної української мови. На нашу думку, це пов'язано з усе більшою демократизацією, розкованістю в українському соціумі. Переконливими прикладами таких слів є: *папіряччя* 'зневажл.-іроніч. зібрання паперових матеріалів, документів (як прояв бюрократії)'; *бусифікація* 'примусова мобілізація працівниками ТЦК за прискореною процедурою'; *жрачка* 'їжа, продукти', *дурилівка* 'ошуканство чи свідоме введення в обман, коли слова розходяться з діями'; *бандюк* 'бандит, злочинець' тощо, напр.: *В кульку була жрачка – якісь закрутки, салат, яблука і фляшка пива. Ще збоку лежала записка. То приїжджали друзі і лишили йому трохи їсти* (G, 15.07, 2013, 12:38); *На жаль, то була «дурилівка» у плані грошей. Пантіч потім*

судився з Паніоніосом, це звичайна практика (<https://football24.ua> > miu_...).

Нині спостерігаємо тенденцію: різні види негативно оцінних соціолектизмів як розмовних нелітературних слів активно проникають у публіцистику. З-поміж них значний пласт становлять різні жаргонізми, оскільки в українському суспільстві відбувається бурхливий розвиток цих соціолектизмів – т. зв. жаргонний «бум». Адже такі одиниці як номінують певні реалії, так і здебільшого образно характеризують їх, вносячи значний заряд експресії, емоційності, влучності.

У сучасній публіцистиці активно побутують транспортні жаргонізми, позаяк в Україні наявна значна армія водіїв і їхня негативно забарвлена лексика проникає в цей дискурс: *підрізати* 'несподівано стрімко обігнати який-небудь транспортний засіб (переважно автомобіль), перешкоджаючи його подальшому рухові, створивши аварійну або близьку до неї ситуацію на дорозі'; *таз/тазик* 'старий автомобіль радянського або російського виробництва'; *корч* 'стара машина іноземного виробництва в жахливому технічному стані'; *водятел* 'зневажл. водій, який не дотримується правил дорожнього руху, створює перешкоди іншим його учасникам'; *бодяга* 'неякісний, розбавлений продукт (пальне, напої тощо)' тощо, напр.: *У колись базатий, а тепер заставлений військовими машинами двір, заїжджає «корч» – старенька автівка на євробляхах, пофарбована у зелений колір* (РС, 21.03, 2021, 16:00); *Вони [експерти] підкреслюють: низькі ціни на бензин на деяких заправках, власне, і свідчать про те, що «бодяга» наводнила ринок* (<https://www.obozrevatel.com> >...); *І тут ми приходимо до нашого кейса, коли тіньовий бізнес пішов в атаку на експертів, журналістів, активістів, які, по суті, єдині, хто каже та показує цю національну ганьбу з паливною бодягою, токсичними вихлопами та вбивством автомобілів* (ДТ, 29.07, 2021, 08:30).

Із царини спорту засвідчено дифузію низки пейоративів в аналізований стиль: *костолом* 'спортсмен в ігрових видах, який грає небезпечно і здатен завдати значної травми суперникові'; *дірка* 'воротар, який часто пропускає голи'; *мазило* 'той, хто не попадає по воротача або не влучає в ціль'; *договірняк/договорняк* 'договірний матч, результат якого визначено наперед'; *здуватися* 'програвати' та ін., напр.: *Скандального українського тренера Севідова довів до усунути від футболу за «договірняки»* (ТСН, 20.05, 2021, 19:08); *«Гірників» давно так не пресингували, як це зробила Ворскла. Я думав, що у другому таймі господарі «здуються», але ж ні – молодці! Полтава чудово готова фізично, біжить* (https://football24.ua/ukrayina_tag50819/).

В аналізований період молодь є активним творцем нових жаргонізмів, зокрема й негативно маркованих, що проникають у сучасну публіцистику, а потім побутують у ній: *дичина* 'щось незрозуміле, дивне, абсурдне або нісенітниця'; *мажик* 'ірон. дитина багатих батьків, яка має низькі моральні якості'; *кайфолом* 'несхвал. людина, яка псує іншим гарний настрій, заважає отримувати задоволення, насолоджуватися чимсь'; *заішквар* 'щось ганебне,

сороміцьке; неприємна ситуація або таке, що викликає осуд, псує репутацію'; *каблу́к* 'хлопець, який виконує всі забаганки дівчини, перебуває під сильним контролем' (слово, як нам видається, утворено внаслідок компресії відомого фразеологізму *тримати під каблуком* 'повністю підпорядковувати когось своїй волі, зробити залежним, безперечно керувати (звичайно стосовно жінок, які контролюють чоловіків)') та ін., напр.: *Така людина [яка дуже любить забороняти й обмежувати], точніше її занудство – головний «кайфолом» у неформальній компанії. А в робочому процесі він бракує будь-які сміливі та ризиковані, на його консервативний погляд, починання* (Українки > pltkar-zhartivnyk-drama-queen-i-shhe-8-typazhiv-...); *Слово «заішквар» найчастіше використовується в неформальному спілкуванні, особливо серед молоді* (т/к«24», 17.07, 2024, 12:20); *«Заішквар» генсека ООН!* (ТСН, 23.10, 2024, 08:19).

Загарбницька війна має значний вплив на життя українців і мову, а тому мілітарна лексика, зокрема й негативно оцінні жаргонізми, увесь час «на слуху» та проникають у публіцистичний дискурс. Прикладами слугують одиниці на кшталт: *мобік/мобик* 'ірон.-зневажл. мобілізований військово-службовець, переважно примусово, слабо оснащений і погано підготовлений до бойових дій; найчастіше – солдат армії РФ, призваний під час часткової або «прихованої» мобілізації'; *вата* 'колаборанти'; *аватар/семисотий* 'п'яниця, алкоголік у ЗСУ'; *буратино* 'військовий, який усю свою зарплатню прогулює в перші два дні', напр.: *Російський «мобік» скаржиться, що у них немає нічого, а в українців «є все»*. *Перехоплення ГУР* (т/к«Е», 16.10, 2022, 19:07); *Аватарам* не місце в армії, на передовій не місце передусім. Але все починається ще з військкомату та відбору людей до війська (МедіаДрогобичина > h-nazivayut-sarkastichno-lagdn-avata-rami).

Ще одним джерелом слів із негативною маркованістю виступають арготизми. Це переважно одиниці із соціолекту злочинців і тюремників: *дерибани* 'здійснювати незаконний поділ, привласнення земель, майна, коштів і т. ін.'; *понтуватися* 'хизуватися, демонструвати позірну вищість, щоб привернути до себе увагу'; *фуфлю* 'свідомо брехня'; *запало* 'непорядно, нижче злдійського кодексу честі'; *шестюга* 'погана, неприйнятна, негідна людина' та ін., напр.: *Багато років ми співіснували з чиновниками, які регулярно дерибанили землю і крали бюджет* (РВ, 17.09, 2015, 07:54); *«Ти, виходить, нелюд і шестюга»: найманці з батальйону «Шторм Z» записали звернення до Пригожина (відео)* (ТСН, 26.06, 2023, 07:21).

Виявлено, що генетичними особливостями негативно марковані слова в публіцистичному стилі української мови першої чверті ХХІ століття завдають також і сленгу. Відомо, що частина лінгвістів не розрізняє жаргон і сленг, уважаючи їх термінологічними синонімами-дублетами. Дотримуємося такої дефініції щодо *жаргону*: це – напіввідкрита підсистема лексичних і фразеологічних емоційно-оцінних експресивних одиниць (переважно зниженої маркованості), застосовувана певними

виробничо-професійними, віковими, соціальними прошарками, об'єднаннями осіб за певними інтересами, зацікавленістю з метою бути оригінальними й відособленими від решти мовних спільнот. Сленг, на нашу думку, – це відкрита й відносно стабільна для певного періоду мовна підсистема лексико-фразеологічних одиниць живої розмовної нелітературної мови, що, через розповсюдженість їх серед загальновідоміть, уже перебуває на межі входження до літературної розмовної лексики. До речі, видатний український філолог Юрій Шевельов чітко розрізняв названі одиниці: «Жаргони й сленг є і віддавна були тим ґрунтом, звідки приходять живучі соки до даної мови, ґрунтом, де безперешкодно точиться її життя» [6, 11]. Варто акцентувати, що саме завдяки процесу поступового переходу досить значної кількості колишніх колоквиалізмів, жаргонізмів і арготизмів корпус сленгізмів істотно поповнюється. Цьому, зокрема, сприяє найбільшою мірою публіцистичний дискурс, де названі соціолектисми інтенсивно «розкручуються», стають усе відомішими українським громадянам. Так, нині сленгізмами вважаємо слова, на зразок: *скачувати* 'скопійовувати інформацію'; *чайник* 'недосвідчена, невміла людина, непрофесіонал'; *бавовна* 'вибух у російській федерації, білорусі чи на окупованій території України, яку тимчасово контролюють ворожі війська'; *наїжджати* 'висувати претензії, вимоги; шантажувати, погрожувати, залякувати'; *джинса* 'замовлена, заплачена стаття, що містить компромат або приховану рекламу, лобіює чий-небудь інтереси'; *косяк* 'цигарка з наркотичною речовиною'; *пофіг* 'байдуже; усе одно' тощо, напр.: «Найкращі інструменти для досліджень «руського мира» – HIMARS і «бавовна»», – впевнені сьогодні українці (УП, 22.08, 2022, 05:30); Воно знов було якось не по-людськи, але Толіку то було *пофіг* (Г, 15.07, 2013, 12:38).

У публіцистичному стилі функціонують і діалектні негативно марковані слова, проте переважно в регіональних виданнях та передачах, орієнтованих на повсякденну мовну практику масового сприймача інформації. Такими є діалектисми на кшталт: *варгатий* 'губатий'; *рагуль* 'лайл. некультурна, тупа, обмежена й груба людина, селюк'; *вар'ят* 'божевільна людина'; *дупа* 'вульг. сідниця', напр.: Однак новоприбула городська інтелігенція зі Сходу терміном вуйки охрестила тутешніх аборигенів. Невдовзі й корінні львів'яни стали так звати сільських автохтонів, котрих зневажали давно і глибоко. З часом термін вуйко був витіснений більш успішним словом «*рагуль*» (РВ, 14.11, 2013, 00:19); Джеймс Кемерон мріяв зняти цей фільм [«Титанік»]. Грошей, які йому виділив Голлівуд, було замало. Тому режисер заклав усе своє майно. Деякі колеги передрікали крах картини, мовляв, тільки *вар'ят* може вкласти 200 мільйонів доларів у мелодраму! (ВЗ, 30.10, 2017, 19:13).

Одним із важливих джерел поповнення досліджуваної лексики виступають авторські неологізми. Варто акцентувати, що нині в Україні засвідчено своєрідний оказіональний «бум». Серед названих одиниць у сучасній публіцистиці зафіксовано немало

негативно маркованих утворень. Відзначаємо, що більшість цих дериватів належить саме публіцистам. Їх використовують для влучнішої негативної характеристики певних осіб, розвінчання потворних явищ у суспільстві, надання неординарності пропонованому матеріалу, із метою зацікавити читача, слухача, глядача та ін. До таких одиниць належать: *ватолоб*, *кланоохоронець*, *бульбофюрер* 'самопроголошений так званий президент Білорусі О. Лукашенко', *туш-комерзота*, *рекламожер*, *армагідець* 'катастрофічна ситуація, хаосу чи повний безлад' та ін., напр.: Перед голосуванням в абсолютній тиші один із соратників Павленка зачитав із трибуни його звернення з-за ґрат. «Доки вінницькі *кланоохоронні* структури продовжують розправу наді мною, Шостаком, Сіранчуком, «дехто» побратався з учорашніми ворогами й синхронно голосує за рішення, продиктовані вінницьким кланом, – ідеться в листі Хорта до депутатів. (УМ, 23.02, 2016, 00:00); Однак цьогогоріч «*бульбофюреру*» з бульбою не пощастило: під його потужним керівництвом Білорусь дожилася до картопляного дефіциту. (ВЗ, 17.06, 2025, 16:08). Такі оказіональні утворення переважно поєднують у собі, з одного боку, інформативність, а з іншого – експресію, емоційність, образність, влучність, дотепність, що є типовими ознаками сучасного публіцистичного дискурсу.

Останніми десятиріччями в різножанрову мову публіцистики проникають також запозичення, які мають негативну стилістичну маркованість. Це головню слова з англійської мови та її американського варіанта: *хейт* (англ. *hate* – 'ненависть') 'практикування безпідставної критики, агресивних висловлювань, які принижують чи дискредитують людину чи групу осіб за ознакою раси (расизм), національності, політичних поглядів, релігії, статі (сексизм), сексуальної орієнтації (гомо-, біфобія), або гендерної ідентичності (трансфобія)'; *фейк* (англ. *fake*) 'брехня, щось несправжнє, підробка, відверта дезінформація з метою введення в оману; шахраювання'; *крейзі* (англ. *crazy* – 'божевільний') 'психічно ненормальна людина; божевільний'; *ковідіот* (англ. *covidiot*) 'той, хто поводить себе нерозумно під час пандемії: ігнорує карантинні правила, не дотримується безпеки, або навпаки – надмірно панікує'; *фак* (англ. *fuck*) 'вульгарна лайка, непристойний жест; ставчий акт' та ін., напр.: – Це мовне сміття. Коли написала пост з таким заголовком, отримала тонну *хейту*. Багато людей говорить суржилом і вони не готові визнавати, що говорять неправильно (ВЗ, 21.11.2020, 12:40); СБУ повідомила, що викрила велику ботоферму, яка поширювала *фейки* про чинну владу (УТж, 02.08, 2022, 16:17); У словнику сучасного англійського сленгу *Urban Dictionary* з'явився новий термін *covidiot* (*ковідіот*). Його опублікували на сайті словника. *Ковідіот* походить від двох окремих слів: «COVID-19» та «*idiot*». Цим словом називають тих, хто надмірно панікує через пандемію коронавірусу та ігнорує правила захисту від інфекції. Також ним називають тих, хто скуповує товари у магазинах та аптеках. У словнику наведені приклади вживання нового терміна. «Ви бачили того *ковідіота* з 300 рулонами туалетного

наперу в кишечку?» – пишуть на сайті словника. «Цей **ковідот** обіймає всіх, кого бачить», – йдеться у другому прикладі вживання слова (ТСН, 23.03, 2020, 13:08); Вона [машина] застрягла на дорозі і не могла виїхати. Якимось другим разом Толок би показав дядькові **фак** і пішов би далі, але тут він прикинув, що мужик може, за допомогу, подякувати баблом (Г, 15.07, 2013, 12:38). Незважаючи на те, що після російського вторгнення в Україну її громадяни все більше переходять на спілкування рідною мовою, а тому різко зменшилася кількість входжень із російської мови, однак, на жаль, вона ще не здала свої позиції, і в публіцистиці подибуємо деякі негативно оцінні слова з названої мови: **чмир** (рос. чмырь) ‘зневажл. неохайна, неприємна людина’; **чмо** (рос. чмо – ‘человек морально опущенный’) ‘зневажл. неприємна людина, яка викликає відразу, огиду’; **прильот** ‘влучання ворожої ракети чи снаряда в що-небудь’, напр.: *Поки Толя перебирав в голові всі можливі епітети, які підходили для цього чмиря, заду знов почувся крик* (Г, 15.07, 2013, 12:38); *Понад 80 «прильотів»: ворог продовжує нещадно обстрілювати Сумщину* (ТСН, 23.02, 2023, 05:25).

Із лінгвістичного погляду варто досліджувати негативно марковані слова, що функціонують у публіцистичному стилі української мови першої чверті ХХІ сторіччя, розподіливши їх за тематичними групами. Така сукупність лексем, об’єднаних спільною семантикою, темою, ознаками та ін., дає змогу краще зрозуміти студійовані одиниці, відображає різноплановість сфер їх побутування, засвідчує їхні зв’язки, застосування та активізацію на певному етапі розвитку мови. Також можемо простежити й зрозуміти психологічні чинники, що сприяють творенню й використанню тих чи тих слів.

Опрацьований матеріал переконливо доводить, що найбільшу за обсягом групу негативно маркованих слів у публіцистиці зазначеного періоду становлять різні назви осіб. Отже, ми вкотре переконалися в потужній дії атропоцентричної тенденції в мові загалом і в досліджуваному стилі зокрема. Виявлено, що найчисленнішу групу серед досліджуваних слів становлять номінації осіб, пов’язаних із війною з російською федерацією, яка точиться в Україні з 2014 року і до сьогодні. Такі одиниці не лише поповнюють словниковий запас української мови, а й можуть розглядатися як засіб для визначення оцінок і ставлення українського суспільства до реалій воєнного часу. Це переважно назви на позначення загарбників, більшість яких є викривальними, влучними й дотепними, зокрема й вульгарними (імперзагарбники, рашисти, рюзкі, чмоні, колоради, орки, оркофашисти, оркобидло, свинособаки, терорашисти), та їхнього керівника (пуйло, путлер, оркофюрер, лаптефюрер/лаптенфюрер «В. Путін»), напр.: *Угруповання військ «Південь» порівнює російські війська з орками через знущання над цивільним населенням, вбивства жінок та дітей, мародерство на захоплених територіях тощо* (РС, 21.04, 2022, 06:30); *Історія з вихідцями вболівальників Фенербахче, які на матчах Динамо раптово стали любителями матрьошок,*

балалайок та оркофюрера. Хіба це не питання іміджевого, політичного значення, актуального просто зараз? (<https://ukrfootball.ua/news>). Схожі номінації характеризують також ворожих пропагандистів (пропагандон, фейкомет ‘особа, яка розповсюджує завідомо неправдиву інформацію’), запруданців (зрадогнида, зрадло, oberholuy, сепар ‘той, хто прагне незаконно відокремити деякі області України та приєднати до Росії’) і тих, хто чекає на прихід ворогів (ждун ‘мешканець України, антипатріот, який чекає на прихід російських загарбників’), напр.: *Росіяни в Авдіївці розстрілювали «ждунів»: у ЗСУ розповіли про звірство ворога (відео)* (www.unian.ua > війна). У період війни особливо зросла кількість негативних оцінних лексем для характеристики росіян, зокрема зневажливих, саркастичних: козломордий, козлобородий, кокошник, лапоть, лапотник, лаптегогий та ін.: *А тобі, козломордий, яке діло до України?* (Цензор.НЕТ >). Як бачимо, названу лексику активно використовують для соціально-психологічної характеристики людей, передачі позиції публіциста чи учасника комунікаційного процесу. Серед аналізованих одиниць засвідчено також номінування збірності: русня, москолота, напр.: *Русня нікому не дає виїхати – стріляє по автівках та навіть по велосипедах на смерть. Можна лише тихо сидіти по хатах* (ДТ, 10.05, 2022, 11:36); *Москолота витратила на чергову атаку по Україні 18 БПЛА «Шахед» – як відпрацювали оборонці неба* (5т/к, 07.07, 2023, 08:57). До речі, останнє слово є вульгарним і утворено телескопцією від лексем *москалі* та *сволота*.

В аналізованому стилі виявлено негативно марковані лексичні одиниці на позначення зовнішнього вигляду людини. Такі образні номінації стосуються фізичної статури певних осіб, зокрема акцентування на їхній худорлявості, низькорослості, слабосилості: шваброїд ‘надзвичайно худя людина’; глист ‘надзвичайно мала й худя людина’, дохляк, недомірок, чахлик ‘квола, слабосила, хирлява на вигляд людина’, тубик ‘неспортивний худий хлопець’ та ін., напр.: *Правоохоронці відмовлялися від дачі показів, проте знову їх керівним наказом загнали на суди, в соціальних мережах вони «волають», що не хочуть свідчити проти активістів. А в суді заперечують, що їх міг побити Хорт чи Сіранчук. Бо для дебелих «постраждалих» це є приниженням власної фізичної переваги над ідейними «чахликами»-активістами* (УМ, 23.02, 2016, 00:00). Значно рідше натрапляємо на несхвальні номінування-характеристики повних людей: жирона, жиртрест, товстолобик, бройлер ‘ірон. товста людина’, напр.: [Соліст гурту "Мандри" Сергій Фоменко:] – *Режисер дубляжу Любомир Кобилюк дозволяв мені імпровізувати. Я й говорив «жирона», бо ніхто в Києві не кличе гладку дівчину «товстухою»* (Г, 10.10, 2006, 15:21); *«Контингент» [пасажирського потяга] переважно складався з бабусь похилого віку, але можна було побачити й молодиків специфічного вигляду, яких у народі зовуть «товстолобиками» або «бройлерами»* (УМ, 18.11, 2004, с. 2).

З метою позначення неналежних розумових здібностей людини публіцисти використовують

різноманітну лексику, зокрема й занадто образливу: дно ‘розумово обмежена, тупа молода людина; нікчема, яка має найнижчий рівень знань, умінь і навичок’; валянок ‘особа з повільною мисленнєвою реакцією, яка не вміє вчасно зорієнтуватися; дурень’; довбень ‘дурень, ідіот’; лох ‘тютхтій, роззява, некмітлива людина; бевзь, йолоп; людина, яку легко ошукати’ та ін., напр.: *Це потрібно комунікувати на всю країну, щоб знав останній довбень у телеграмі чи тіктоці, жадібний до легких грошей і готовий «втемну» виконати завдання росіян (пovynapnia.com > tag > lihoviy); Азербайджанське телебачення три дні хвалилося, як урочисто зустрічали в Пекіні президента Алієва, з оркестрами і почесними караулами, а Путіна – як останнього лоха: без того, й без іншого, на рівні заступника якогось міністра торгівлі. Знай, мовляв, своє місце!* (Г, 06.09, 2025, 11:46).

У досліджуваному дискурсі активно творяться й функціонують збірні іменники з негативного маркованості, переважно на позначення зневаги й осуду: *гопота/гопотня* ‘агресивна й хуліганська маса людей, часто із низьким соціальним статусом, малоосвічених, схильних до вуличного насильства, безладу чи соціально деструктивної поведінки’; *тітушня* ‘групи молодиків-спортсменів (тітушок), найнятих для розгону протестів, провокацій, силових акцій тощо’; *рекетня* ‘група бандитів, які займаються рекетом’; *сепарня* ‘узагальнення для групи сепаратистів або прихильників сепаратизму (зазвичай у контексті російсько-української війни, зокрема незаконних воєнізованих формувань, підтримуваних Росією, напр.: Прем’єр-міністр Володимир Гройсман наполягає, щоб усіх причетних до провокацій у Дніпрі 9 травня було покарано. «Я дивився на тих “бройлерів”, які там бігали, “великі спортсмени” – маємо ідентифікувати кожного з них, і ця тітушня має сидіти за ґратами», – підкреслив Гройсман. (<https://www.pravda.com.ua/news/2017/05/11/7143534/>); «Сепарня і вата почала піднімати голову. Поводяться так, ніби це їхня країна. Проявляються в інтернеті, державних установах...», – каже він [Віталій Капранов] (Г, 21.07, 2020, 20:23).

Серед негативно маркованих слів у публіцистичній комунікації засвідчено низку одиниць, що передають негативні дії і стани, на кшталт: *бикувати* ‘нахабно поводитися’; *бодяжити* ‘готувати чи

змішувати щось, роблячи його неповноцінним або й шкідливим (переважно про пальне, напої тощо)’; *звіздитися* ‘почати поводитися пихато, зверхньо; уявити себе «зіркою», перебільшувати власну значущість; зазнаватися’; *бичити* ‘розумітися на чомусь’, напр.: *Соня ніколи не «звіздиться», а щиро переживає за кожен свій виступ, ніби співає вперше* (ВЗ, 07.08, 2017, 19:36).

Також із-поміж досліджуваних слів останню тематичну групу формують лексичні одиниці, що передають якості й ознаки: *бодяжний* ‘несправжній, неповноцінний, підроблений (переважно про пальне, напої тощо)’; *фудфліжний* ‘поганий, кепський’; *лажовий* ‘поганий, кепський, невдалий’; *мутний* ‘підозрілий, сумнівний; непередбачуваний (про людину)’; *токсичний* ‘який викликає відразу, набридливий, неприємний, злостивий’, напр.: *Податкова міліція Волині затримала автомобіль з партією «бодяжного» алкоголю* (В, 18.02, 2021, 14:45); *У цілому рік [для Водолюбів] буде позитивним, проте є ризик зіткнутися з токсичними людьми, які будуть лише отруювати життя* (УМ, 26.12, 2020, 18:31).

Варто відзначити характерну особливість: конотація негативної стилістичної маркованості в домінуюльній більшості простудійованих слів не набула в контекстуальному оточенні, а присутня в них інгертентно.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, у публіцистичному стилі української мови в першій чверті ХХІ сторіччя засвідчено активізацію використання значного корпусу негативно маркованих слів, спричинених взаємодією екстра- й інтралінгвальних чинників. У результаті проведеного аналізу виявлено головні джерела поповнення досліджуваних лексем – власне розмовні слова, різноманітні жаргонізми, сленгізми, арготизми, авторські неологізми, запозичення, діалектизми. Описано низку тематичних груп: назви осіб, зокрема одиниць на позначення зовнішнього вигляду людини, її розумових здібностей, а також збірні іменники, номінації дій і станів, ознак і якостей. На жаль, помічено наростання вульгаризації як однієї з тенденцій у розвитку сучасної української лексики.

Уважаємо, що в перспективі варто ґрунтовно дослідити такі одиниці в структурному й стилістичному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корольова В. В. Оцінці найменування осіб у сучасній українській мові : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. 166 с.
2. Левченко Т., Навальна М. Динаміка субстандартної лексики в українському медійному дискурсі : монографія. Переяслав : Домбровська Я. М., 2022. 168 с.
3. Лексика на перетині наукових парадигм : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 212 с.
4. Навальна М. Функціонування стилістично зниженої лексики в мові українських мас-медіа. *Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства. Напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія* : колективна монографія. Переяслав-Хмельницький; Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2019. С. 243–252.
5. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.
6. Шевельов Ю. Двомовність і вульгаризми. *Видатний філолог сучасності* / упор. І. В. Муромцев. Харків : Око. 1996. С. 5–13.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

В – газета «Волинь».
ВЗ – газета «Високий замок».
ДТ – газета «Дзеркало тижня».
РВ – газета «Рівне вечірнє».
РС – Радіо Свобода.
т/к «24» – телеканал «24».
т/к «Е» – телеканал «Еспресо».
5 т/к – 5-ий телеканал.
ТСН – Телевізійна служба новин.
УМ – газета «Україна молода».
УП – газета «Українська правда».
УТж – журнал «Український тиждень».
G – газета «Gazeta.ua».

REFERENCES

1. Korolova, V. V. (2012). Otsinni naimenuvannia osib u suchasni ukrainskii movi [Evaluative names of persons in modern Ukrainian language]: monohrafiia. Zaporizhzhia: Aktsent Invest-Treid [in Ukrainian].
2. Levchenko, T., Navalna, M. (2022). Dynamika substandartnoi leksyky v ukrainskomu mediinomu dyskursi [The dynamics of substandard vocabulary in Ukrainian media discourse]: monohrafiia. Pereiaslav: Dombrovska Ya. M. [in Ukrainian].
3. Struhanets, L. (Ed.) (2018). Leksyky na peretyni naukovykh paradyhm [Vocabulary at the intersection of scientific paradigms]: monohrafiya. Ternopil: Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].
4. Navalna, M. (2019). Funktsionuvannya stylistychno znyzhenoyi leksyky v movi ukraïnskykh mas-media [The functioning of stylistically reduced vocabulary in the language of Ukrainian mass media]. *Lyudyno- y kulturoznavchi priorytety suchasnoho movoznavstva. Napryamy, tendentsiyi ta mizhdystsyplinarna metodolohiya: kolektyvna monohrafiya* (ss. 243–252). Pereiaslav-Khmelnitskyi; Kremenichuk: PP Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].
5. Taranenko, O. O. (2002). Kolokvializatsiya, substandartyzatsiya ta vulharyzatsiya yak kharakterni yavyshecha stylistyky suchasnoyi ukraïnskoyi movy [Colloquialization, substandardization, and vulgarization as characteristic phenomena of the stylistics of the modern Ukrainian language]. *Movoznavstvo*, 4–5, 33–39 [in Ukrainian].
6. Shevelov, Yu. (1996). Dvymovnist i vulharyzmy [Bilingualism and vulgarisms]. *Vydannyi filoloh suchasnosti / upor. I. V. Muromtsev* (ss. 5–13). Kharkiv: Oho [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

В – hazeta “Volyn”.
ВЗ – hazeta “Vysoky zamok”.
ДТ – hazeta “Dzerkalo tyzhnia”.
РВ – hazeta “Rivne vechirnie”.
РС – Radio Svoboda.
т/к «24» – telekanal “24”.
т/к «Е» – telekanal “Espresso”.
5 т/к – 5-yi telekanal.
ТСН – Televiziina sluzhba novyn.
УМ – hazeta “Ukraina moloda”.
УП – hazeta “Ukrainska Pravda”.
УТж – zhurnal “Ukrainskyi tyzhden”.
G – hazeta “Gazeta.ua”.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025